

HÁROM PORTRÉ

Az Úr hangja
Bessenyei Ferenc
90. születésnapján

A közös szülőföld és város, Hódmezővásárhely kötött össze bennünket. Ma is emlékszem az első színházi találkozásra, ahogy fölíntegtettem hozzá, a kakasülőre. Igaz, később kiderült, egy virágarcú színinövendéknek szolt az égő szárnyú mosoly.

Egyszer, nagy jókedvében elstáltunk a csendes Pál utcába, közel a híres Kincses temetőhöz. „Látod, itt születtem - csapott csontos kezével a vállamra. - Az ott csupa víz volt. Anyám mosóteknőjében vittem lánypajtásomat...” És hangosan nevetett, jobbról fölrebbentek, az ősz-arany lombokból fölszálltak a madarak.

Mintha most is hallanám intelmeit, csak nem annyira dörögve. Inkább keserűen. „Ha nem lennék pályakezdő, nem biztos, hogy ebben a szakmában szeretnék elhelyezkedni.” Ezt halála előtt mondta egy újságnak. Már a hatvanas években is érezte Othellóként, hogy a nézőtérén csupa Jago ült. Már akkor belépillant a fájó felismerés, szavainak sugárzó melegsége nem tört át a rivaldán.

Ó, ha feltámadna, betoppanna 90. születése napján, lenne csak szomorú. Elnémulna, mint az ikonfestő Rubljov, átélve a nem szünő emberi szörnyűségeket. Mivé lett az ő szent lobogása? Áldozathozatala? Bessenyei Ferenc színészi nagyságához az is hozzátartozott, hogy nagy embereket játszott el. A magyar történelem tiszta hőseit. Imádott színházához hozzátartoztak a mély érzések, a magasztos erkölcsi eszmények. Nemzetföltés és Isten dicsérete. Úgy tetszik, és ma, 2009-ben még pontosabban látszik, a hetvenes években ez mind elmúlt.

A nagyság, az igazi érték kiveszett a világból. És eltűnt a színház templomából is, és a mindig hű nézők lelkéből is kikopott. Jóvátehetetlenül és feledésre ítélve.

Talán ez dühítette legjobban, talán ebbe halt bele magányában. A folytonos árulásban. Méricskélésekben. Mert értett hozzá a „vörös” hatalom: halála estéjén (2004. december 28-án) ismét, immár tizedszer, a *Dúvader* című filmjét vetítették. Ezt a szocialista életet végigtomboló közepes figurát. Nem a szívéig izzó Bánkot és Kossuthot mutatták a képernyők, nem Széchenyit és Görgeit, Ádámot és Hamletet, Othelót és Lear királyt, Galileit és Bolyait... És nem Dózsát, ami többszörösen is kiemelkedik életművéből. Bessenyei itt pattanásig feszült némasággal, egyetlen és végleges arcá tiszult tekintettel formálta meg a főhóst.

Ha megkérdéznénk száz embert, legtöbben a drámai hangot emelnék ki. Pedig óriás

színésze tele volt humorral, játékosággal, könnyedséggel. Hat évtizedet is meghaladó színészi működése fényes korszakot jelentett a 20. század második felének színházi életében. Fölfelé suhanó csillagként szelte át a nehéz, zsarnoki időt, s emelkedett a legnagyobbak közé. Szeretett játszani, mindig győzni, hatalmas orgánumával, gyönyörű énekhangjával bezengeni a nézőteret. Belénk égetni dialógusokat, vesszorokat: „Itt élned, halnod kell”

Alig említjük: Háy János volt Kodály daljátékában, Bagó a *János vitézben*. S ő volt Higgins professzor, és felejthetetlen Tevje a *Hegedűs a háztetőn* hazai bemutatóján. Robosztus alakja, eget-áthasító hangja jól érvényesült a filmen és televízióban is. Bessenyei Ferenc mindenre figyelő férfi volt, és gyermekien naiv lélek. De színház dolgában erős és kemény; színészi igazának tudatában szívós és kitartó.

A hódmezővásárhelyi gyermek- és ifjúkor élményei meghatározták egész pályáját. Onnan hozta hazaszertetőt, a vidék becsülését, fák, virágok figyelmét. A lovak iránti örök rajongását. Kivételes színészi pályája is onnan indult. A vendégeskedő szegedi társulat szerződtette csodás énekhangja és tehetsége miatt.

Utoljára Budapesten talákoztam vele. Mikor díszpolgárrá választották. Terveztük, hogy folytatjuk a harminc éve megkezdett riportot. De sokat késett. Már a vacsoránál említette: „Sétáltam. Elbúcsúztam végleg... Bementem a kis evangélikus templomba, nyitva volt az ajtaja. Mindent megköszöntem Istennek...”

Köszönjük, kedves Bessenyei Ferenc, ránk pazarolt lobogó életedet. Biztató csillagként jársz előttünk az új évszázadban.

Az új haza reménye
Csoóri Sándor 80. évére

Szerencsés ember az, aki kis könyvtárszoba csendjében hallgathatja Csoóri Sándort. Egy óra alatt annyi igazságot tud meg, mint máshol hónapok vagy évek alatt. Van-e még Magyarország, kire fenekednek ordas eszmék, mit üzen – a síron túlról – Ady Endre?

Szétszaggatott ország, új jelmez és új jelszó, de Csoóri ugyanaz maradt. Hangjából mindig féltés és biztatás árad, nem mélységében változatos, hanem férfias erejében és bátorságában.

Sokszor hasonlították Illyés Gyulához, hogy nemzeti költő ő is, folytatni akarja nagy elődjét. Én inkább Weöres Sándor rokonának tartom. Meg akarja változtatni a világot, a lehetetlen ostromolja. Cselekedeteivel erősíti költészetét, prózai írásait, filmjeit, társadalmi szerepléseit. Vállára vett erdélyi tarisznyájában elfért a lopva hozott Sütő-dráma kézírata, Páskándi börtönnap-

lója, Kós Károly templomai és iskolái... a vajdaságiak dedikált könyvei, a kassaiaknak vitt Rákóczi koszorú... kenyér, cukor és gyógyszer az inség véget nem érő éveiben.

Nagyratörés ez? Magamutogatás? Nem. Türelmetlenség a gyávaság ellen. Mert Csoóri Sándor egy pillanatra nem hagy bennünket a közönyösség karosszékeiben. Lázító mondataival szinte kiránt bennünket, és mondja igazát: ne hagyj elveszni jussodat! Ne engedj, hogy az idő átlépi rajtad! Őseink nem engedték: „S ó, régiek, régvoltak, eleim, / váratlanul ti sajdultok meg bennem / a hótól roskadó diófa alatt. / Mintha vadhaty-tyú csordát hajszolna felétek farkas: / hordja rátok a szél, hordja a havat. „

Versei első olvasásra érthetőek, megakva meghökkentő képekkel: „Nagypéntek újra. Gyászlepel az égen”, „A csakberényi, négy fehér ökr / fákra fölraggatott koponyája”, „Hazák s otthonok sorban sülyyednek el”, „Bokor-szavak és lomb-szavak”, „Himnusz t írni a porba”... alig vannak rímek, a beszéd ritmusát követik, fő éltetője az élet. Találón mondta róla valaki, hogy Csoóriiban a malomkővet elhajító Toldi Miklós indulata munkál. Mindig és fáradhatatlanul. Már ifjúsága zámolyi falusi kertjében is, mikor Illyés Gyulának tízoldalas levélben írta meg a Rákosi-idők zsarnoki bűneit! Lehallgatások, cenzúrák és tiltások, de a költő kibújt a fojtó hálókából, és megtalálta a tenni akarás lehetőségeit. Igaz, ennek ára is volt, ahogyan többen ki is mondták: „Cs. S. sokra vitte, de nem annyira, amennyire tehetsége feljogosította volna.” Ennek oka az, hogy a közösségi feladatvállalás kényszere mégiscsak elvonta saját kertje: költészete művelésétől.

Rá is illik Rilke vallomása: „amikor alkotok: igaz vagyok”. Csoóri Sándor is akkor a legigazabb, amikor verset ír vagy esszét. Visszaszerzett szabadságában igyekezett a legmaradandóbbat alkotni. A második világháború apokalipszis alapélményét cipelte magával egész életében. Gyógyíthatatlan seb volt, segítette eligazodni és tenni minden időben.

Mintha feledtük volna az irányított emlékezet kihagyásban Trianont, Don-kanyar megfagyott százezreit, az 56-os forradalom pesti srácit. Csoóri a nagy tüzes előd, Ady után fel tudta rázni a nemzet rossz lelkiismeretét verseivel. De prózai írásai is késélesek. Gyönyörűen ír magyarul, talán legszebben kortársai közül. Tanulmány, esszé, publicisztika, novella van itt összegyúrva. Elragadtatottság és megrendülés ragyog bennük nem múlt fényfel.

Aki elolvassa a *Tenger és diólevél* két hatalmas kötetét, a pusztá felsorolástól is szédül. Az elmúlt fél évszázad Magyarországáa lüktet és kavargog benne. Kirabolt és eltékozolt életünk. Minden veszendő könyvébe menekítve, minden érték följegyezve. Köszönet érte most, Csoóri Sándor 80.

születésnapján. Kívánunk neki békés és csendes hétköznapokat, vidéki Múzsát, aki türelmesen várja, de el is számoltatja a be nem fejezett műveket. A kínálkozó egyetlen utat mutatja, amely Babitscsal szólva: „Isten szava benned / mutatva, hogy merre rendelte menned.”

A bővülő kéz Kass János emlékére

Néhány hónapja, az utolsó találkozásakor is feltűnt egyszerű környezete. Elég volt neki egy asztalszél, egy-két olcsó rostiron, ceruza, és máris kigyúlt teremtő képzelete. Áradó fantáziája és bravúros technikája mindenkit lenyűgözött, igaz, ő szerényen elhárította a dicséretet. „Én csupán a toll hegye vagyok, és engem valami más vezet”.

Valami irányítja. Valaki talán, hogy az örökös készületben felszikkrazzon a gondolat. Az illusztrációkban, hiszen megszámlálhatatlan könyvet tett szebbé és érthetőbbé örvényes vonalaival. Ha pedig nem sikerült vizuálisan megjelenítenie, akkor gyorsan leírta... A versek, prózai írások, kiállítási megnyitók, emlékező esszék is hozzátartoztak az életéhez.

Varázsolni tudó bal kezével hat évtizeden át bővölt bennünket. Nemcsak a rajz, de a szobor, a pasztell, az olaj, a szita; az ábrázoló művészet valamennyi területén maradandót alkotott. A fő ág persze a rajz, a finom grafika; több mint 500 könyv s ebből nagyon sok gyerekversek, mesék tüneményes lapjai. (És akkor még nem beszéltünk a könyvhét és a költészet-napja remek plakátjairól, az évfordulós bélyegekről.)

„A művészet nemcsak a törvény szüntelen keresése - írta a költő-barát, Juhász Ferenc -, de a törvény megvalósítása is”. Kutatni és meg nem nyugodni: ez a feladat. A lázzal átítatott keresés és teremtés volt Kass János szellemi és gondolati programja.

Kelet-Európában és itt, Magyarországon évszázadokat kellett behozni, nemcsak vérző történelmünkben, de a képzőművészetben is. Kass János talán a legtöbbet tette azért, hogy a grafikában a világ legjobbjai közé emelkedtünk!

Ha az ars poeticájáról kérdezték, hitte, a képei beszélnek helyette. Egy kései riportban így fogalmazott: „Művészetem küzdelem a Gonosz ellen”. A betű tisztelete egy életen át. Mert a betű, mint absztrakt kép maga a hitelesség; benne van az aranymetszés, a Gutenberg tradíció, de benne van létünk veszélyeztetettsége is.

Bartók: *Cantata Profánához* készített metszetei, Madách: *Az ember tragédiája* örvényes lapjai, Biblia-illusztráció, a Hamlet színes rézkarcai, műanyag szoborfejei (körben teleírva), a *Kékszakállú herceg vára* kék, vörös, fehér és fekete képei, a *Psalmus Hungaricus* néma kiállításai Kass János fájó-

Kass János: Psalmus Hungaricus — Szent Dávid

(forrás: Bánki Vera)

szép önarcképe – örök testamentuma.

A utóbbi években sokat emlegette szülővárosát. Szeged mediterrán fényét, a Tisza örökös vonulását, édesanyját, akit Juhász Gyula kísért este hazafelé...

Grafikai lapjainak törekeny szépségével küzdött a rossz ellen. Rézkarctű-szava, vagy toll-szava a reményt üzenete az utolsó pillanatig. És ami fontos még a gyász napjaiban, Kass János embernek is kivételes volt. Ámulattal figyelte a fényben feltárulkozó arcot. Szeretetéből az utolsó morzsákat is szétosztotta. Betegsége felfalta lassan erejét,

de a méltánytalanság, a becstelenség ellen mindig tiltakozott. Legjobban az ország kirabolt helyzete bántotta, mindig felemlítette, hogy a politika magára hagyta a művészetet, a tehetséges fiatalokat.

Nézem utolsó fotóját: 83 éves férfi fáradt megkínzott arca reményt sugároz. Csodálatos grafika-birodalma egy ölelésnyi Európa, elrejtve benne Magyarország. Hajljunk közelebb, testamentuma kemény és szeretetével átszótt. Láthatatlan tüze világol és melenget az új évszázadokban is.

Fenyvesi Félix Lajos